

Гортаючи життя сторінки... (до 95-річчя Наукової бібліотеки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля)

У статті представлено історичне минуле книгозбірні та етапи її становлення і розвитку, розкрито сьогодення та шляхи модернізації бібліотеки.

Є такий вислів: «Дайте мені бібліотеку, і я побудую при ній університет», що точно показує місце бібліотечно-інформаційного простору у процесі становлення закладу вищої освіти. У нашому випадку бібліотека будувалася і розвивалася одночасно з університетом і у 2018 році відзначила своє 95-річчя. Наукова бібліотека Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (НБ СХУ ім. В. Даля) – один з основних підрозділів університету, і повною мірою розділила його долю, пройшла разом з ним непростий, але досить успішний шлях становлення, розвитку і модернізації. Бібліотека завжди жила повнокровним життям, чутливо реагувала на все, що відбувалося в стінах університету, забезпечувала професорсько-викладацький склад і студентів необхідним обсягом сучасної інформації. Багатьом аспірантам, науковцям вона допомагала у пошуку необхідних джерел інформації для наукової роботи. Чимала заслуга наукової бібліотеки й в бібліографуванні та популяризації творчого доробку науковців університету. Бібліотека забезпечує збереження та відновлення національної духовності, історії, тобто допомагає виконати

завдання вишу – сприяти розвитку цілісної гармонійної особистості, формуванню її світогляду, духовного розвитку.

Починалося становлення бібліотеки навесні 1923 року, коли вечірній робітничий технікум (звідси йдуть джерела сучасного закладу) одержав перші книжки: 30 книг з інженерних та 7 книг з математичних наук, 25 книг з загальноосвітніх дисциплін. Спеціального приміщення не існувало. Штатним розкладом була передбачена одна одиниця «бібліотечного рахівника».

Під час Другої світової війни бібліотека разом з університетом була евакуйована до міста Омськ, де і залишилась, започаткувавши бібліотеку Омського державного технічного університету.

У липні 1945 року була створена Ворошиловградська філія Харківського механіко-машинобудівного інституту. Формування фонду бібліотеки в цей час відбувалося шляхом надходжень літератури з фондів бібліотеки цього закладу. У 1947 році книжковий фонд налічував 3 867 примірників. З них навчальної – 1 515, наукової – 2 207, художньої – 135 примірників. Штат працівників бібліотеки – сім співробітників.

У 1960–70 роки бібліотека

Ольга

Єпіфанова,

директор, кандидат
технічних наук

Вероніка

Савельєва,

заступник директора

Наукова бібліотека
Східноукраїнського
національного
університету ім. В. Даля

одержала окреме приміщення з читальним залом площею 132м². За цей період значно зріс штат бібліотеки та налічував вже понад 20 осіб, почав працювати міжбібліотечний абонемент. Започаткована картотека праць вчених інституту. Бібліотечний фонд становив вже понад 43 тисячі примірників, обслуговувалося понад 2 тисячі читачів, серед них – 160 викладачів і співробітників закладу. Видача літератури становила понад 57 тисяч примірників.

У 1980–90 роки спостерігалось значне зростання фонду, відбувалося розгортання роботи з іноземними студентами, активізувалась науково-дослідна робота. Все це потребувало додаткових приміщень для бібліотеки. Неможливо уявити собі, що нове чотирьох поверхове приміщення було збудовано за два роки (1985–1986 рр.) ударними темпами й зусиллями всього інституту: студентами, викладачами, співробітниками структурних підрозділів. У новій споруді почалося нове життя. Штат поповнився 20-ма новими співробітниками, відкрились 6 читальних залів на 450 посадкових місць і 3 абонементи – навчальної, наукової та художньої літератури. Розгорнув роботу новий відділ культурно-просвітницької роботи. Масові заходи проходили в літературній вітальні. Фонд поповнювався новою літературою, почав надходити обов'язковий примірник авторефератів дисертацій вчених України. Бібліотека очолила методичне об'єднання бібліотек закладів вищої освіти Луганської області.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій у 2000-і роки зумовив інноваційні перетворення в усіх сферах людської діяльності, зокрема, окреслив новий вектор у діяльності бібліотек. Це в повній мірі стосується і бібліотек закладів вищої освіти. Кожна університетська бібліотека мала свій алгоритм процесу інформатизації з урахуванням специфіки вишу та відповідно до концепції власного розвитку. Аналізуючи багаторічний

досвід роботи Наукової бібліотеки Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, варто зазначити, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в бібліотеці проходило поетапно: комп'ютеризація – автоматизація – інформатизація, що проводиться і до цього часу.

Пріоритетним завданням етапу комп'ютеризації було оснащення бібліотеки комп'ютерною технікою та створення бібліотечно-інформаційної мережі. З 2002 року в роботу бібліотеки впроваджується АБІС «УФД/ Бібліотека» та починається поетапна автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів. НБ СХУ ім. В. Даля почала займатися питаннями перетворення традиційної бібліотеки на гібридну (комбіновану), з формуванням фонду паперових та електронних ресурсів, наданням доступу до цих ресурсів, а також наданням широкого спектра інформаційних послуг усім категоріям користувачів, враховуючи віддалених. Частково проводилось автоматизоване обслуговування читачів. Майже весь фонд був занесений до електронного каталогу, створені добре структуровані бібліографічні бази даних, такі як «Праці вчених СХУ ім. В. Даля», «Дисертації, захищені на базі СХУ ім. В. Даля», «Історія університету», «Екологічні питання розвитку Луганської області», декілька проблемно-орієнтованих баз даних з профілю університету (всього – 16 баз даних). Був створений бібліотечний сайт як відкрита система, що надавав змогу забезпечити доступ користувачів до бібліотечних, університетських, національних і світових інформаційних ресурсів. Це було досягнення якісно нового рівня, повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб користувачів книгозбірні у документальних знаннях. У 2009 році була створена електронна бібліотека навчально-методичних матеріалів. З 2012 року запрацював електронний архів наукових публікацій вчених університету (репозитарій), який у січні 2014 року вже налічу-

вав понад 3 тисячі публікацій і був зареєстрований в міжнародних реєстрах ресурсів вільного доступу та посів гідне місце у міжнародному рейтингу Webometrics. Серед 39 українських репозитаріїв він посідав 9 місце.

Поряд з традиційними бібліотечними процесами надання інформаційних послуг, впроваджувалися інноваційні процеси обслуговування і використовувалися електронні інформаційні ресурси, як придбані, так і генеровані власноруч. У діяльності бібліотеки з'явилися процеси, пов'язані із забезпеченням електронного навчання, такі як: формування електронних фондів і колекцій, формування електронного довідково-бібліографічного апарату, електронне обслуговування в різних формах, консультаційні послуги технологічного і методичного характеру. До традиційних завдань збереження і примноження літературних зібрань додалися нові функції.

На початок 2014 року Наукова бібліотека СХУ ім. В. Даля була сучасним інформаційно-документним, довідковим та навчальним центром з універсальним ресурсним потенціалом, інформаційною базою науково-дослідної роботи вчених, аспірантів і студентів університету, центром з інноваційними бібліотечними технологіями, нетрадиційними формами обслуговування, різноманітними інноваційними послугами.

На жаль, у ситуації, що склалася на Сході України у 2014 році, під час проведення бойових дій багато напрацьованого було втрачено, в тому числі бібліотечний фонд, сервери, комп'ютерна техніка, електронні бази даних бібліотеки.

У жовтні 2014 року згідно з наказом Міністерства освіти і науки України університет відновив свою діяльність на базі свого відокремленого структурного підрозділу Сєверодонецького технологічного інституту. Навчання проводилось в очно-дистанційному форматі. Університетська бібліотека також поновила свою роботу. Саме у зв'язку

з активним впровадженням дистанційної форми навчання перед бібліотекою університету поставала задача обслуговування користувачів віддалено, у віртуальному середовищі. Але багато чого довелося створювати заново – розробляти сайт бібліотеки, відновлювати роботу інституційного репозитарію, онлайн сервісів, створювати електронні інформаційні ресурси.

Якою є сьогодні бібліотека університету? Робота НБ ЧНУ ім. В. Даля значною мірою відновлена. В бібліотеці функціонує 2 абонементи: навчальної та художньої літератури, читальний зал на 60 посадкових місць. Бібліотечний фонд становить 140 тисяч примірників з різних галузей знань. Кількість читачів – 2,6 тисячі. Штат – 7 співробітників. Загальна площа приміщення бібліотеки 390м². Бібліотека, шляхом використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, прагне відповідати статусу сучасного навчального закладу, впроваджувати нові інформаційно-комунікаційні технології, організувала і підтримує роботу інституційного репозитарію, забезпечує якісне та оперативне інформаційне обслуговування. Важливими завданнями бібліотеки є формування електронних ресурсів, популяризація ідей відкритого доступу, побудова загальнодоступних архівів наукової інформації, підвищення вебметричного рейтингу університету. Практично вся робота бібліотеки орієнтована на віртуальне середовище. Інформаційним провідником є бібліотечний сайт, за допомогою якого розкривається і популяризується фонд, надається доступ до ресурсів власної генерації та інформаційних ресурсів Інтернету, обслуговуються власні користувачі, виконуються бібліографічні довідки, надаються консультації.

Одним з пріоритетних напрямів діяльності бібліотека визначила інформаційне висвітлення здобутків наукової спільноти університету, просування його наукових досягнень, управління процесами створення і використання

ресурсів, що забезпечують доступ до наукових публікацій і рішення наукометричних завдань. Відновлений інституційний репозитарій (електронний архів відкритого доступу) наукових публікацій ЧНУ ім. В. Даля (eEast-UkrNUIR, <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui>) був включений до міжнародного рейтингу Webometrics, за результатами якого у січні 2017 року посів 1 476 місце серед 2 284 репозитаріїв світу й 36 місце серед 54 українських репозитаріїв. Електронний архів інтегрує наукові ресурси університету до світового науково-освітнього простору, розкриває його науковий потенціал, забезпечує зберігання і довготривалий та надійний доступ до наукових робіт професорсько-викладацького складу, співробітників, магістрантів, аспірантів та студентів університету. Крім того, дослідження неодноразово довели, що наукові публікації, доступні безкоштовно online, набагато частіше цитуються. Станом на 1 вересня 2018 року в архіві зберігаються близько 2 000 публікацій, кількість переглядів публікацій склала 666 368, кількість переглядів зібрань – 125 477, кількість зареєстрованих користувачів – 908. Географія візитів достатньо широка – Україна, Росія, Китай, Білорусь, Сполучені Штати Америки, Німеччина, Японія, Казахстан та ін.

Ще одне завдання бібліотеки – допомога науковцям університету з питань наукометрії та бібліометрії. Вивчати ці питання фахівці бібліотеки почали з 2012 року. Були створені профіль наукової бібліотеки та особисті авторські профілі співробітників бібліотеки в Google Scholar, а згодом і в ORCID та Researcher ID. Створення та підтримка в активному стані наукових профілів в онлайн мережі – залог зростання наукової затребуваності. Бібліотека проводить консультації та практичні семінари щодо можливостей і перспектив інституційного репозитарію, процесу самоархівування, переваг розміщення в ньому наукових публікацій; допомагає науковцям у створенні (упорядкуванні) про-

філю вченого в БД Google Scholar, профілю установи та наукового фахового видання у «Бібліометриці української науки», у бібліографічних менеджерах та спеціалізованих реєстрах ідентифікаторів автора Researcher ID та ORCID.

Крім того, для науковців на бібліотечному сайті створений розділ, де зібрана корисна інформація, надані добірки електронних ресурсів: пошукові системи наукової інформації, інтелектуальна власність в Україні, електронні ресурси вільного доступу, дисертації у відкритому доступі, зарубіжні наукові видання. Інформація регулярно поновлюється та актуалізується.

НБ ЧНУ ім. В. Даля співпрацює з Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського, відділом бібліометрії і наукометрії, яким розроблена система «Бібліометрика української науки», призначена для надання суспільству цілісного уявлення про вітчизняне наукове середовище.

3 листопаду 2017 року бібліотека приєдналася до корпоративного формування національного інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань». Участь університетської бібліотеки в цьому проєкті забезпечить значний ріст використання і, як наслідок, підвищення рейтингу електронних інформаційних ресурсів власної генерації (електронні колекції, Інституційний репозитарій, тематичні презентації, бібліографічна продукція та ін.).

НБ ЧНУ ім. В. Даля, як бібліотека закладу вищої освіти, веде значну роботу з формування електронних колекцій навчально-методичної літератури. Повнотекстові варіанти підручників і навчальних посібників, рекомендованих до вивчення дисциплін, методичних матеріалів, розроблених викладачами університету, надаються в розділі сайту «На допомогу освітньому процесу». Це дозволяє студентам не прив'язуватися до графіка роботи бібліотеки та наявності друкованого видання у фонді бібліотеки, а отримати навчальні матеріали неза-

лежно від часу і місця знаходження. В пригоді стають і віртуальні інформаційно-бібліографічні матеріали – веббіографічні путівники, рекомендаційні списки, покажчики, добірки корисних тематичних ресурсів. Використання веб-технологій дає можливість надавати користувачу різнопланову інформацію як бібліографічну, так і повнотекстову, активно пропагувати фонди за допомогою віртуальних сервісів. Такими сервісами є віртуальна довідкова служба і служба електронної доставки документів. У бібліотеці використовується асинхронна форма віртуального довідкового обслуговування – із заповненням форми на сайті або зверненням на електронну пошту (за бажанням користувача).

Важливим елементом в організації обслуговування користувачів бібліотеки виступає процес інформування. Різновидом інформування є віртуальні огляди нової літератури, віртуальні виставки, стенди, інформаційні листки, презентації, присвячені пам'ятним датам і знаменним подіям, життю і творчості окремих авторів, прем'єри книг тощо. Робота з актуалізації й оновлення інформації на сайті бібліотеки ведеться постійно, і слід зазначити, що сайт користується попитом серед користувачів. Сьогодні бібліотечний сайт є необхідним інформаційним ресурсом багатоаспектного застосування для читачів.

Мати власний сайт означає для бібліотеки реалізувати одну з задач автоматизації – об'єднати традиційну бібліотечну діяльність та значний рівень володіння сучасними інформаційно-комп'ютерними технологіями. Саме за допомогою сайту книгозбірня створює образ бібліотеки як інформаційно-ресурсного центру.

Але сьогодні можна говорити вже не тільки про бібліотечний сайт, а й про використання у власній роботі «соціальних медіа», що дозволяють спілкуватися з користувачами, з колегами, користувачам між собою. Бібліотека має сторінку у соціальній мережі Facebook, де публікує новини бібліотечного життя, корисні посилання, світлинки, анонси, створює в соціальній мережі сторінки конкретних заходів, де можна бачити реальних і потенційних відвідувачів і отримувати зворотну відповідну реакцію від користувачів у вигляді коментарів. Для створення та зберігання бібліотечних розробок і публікацій використовуються акаунти на Calameo, SlideShare, Prezi, а також канал на YouTube.

Позиція НБ СНУ ім. В. Даля – бібліотека не дорівнює книгозбірні. Немає сенсу звужувати функції лише до видачі книг. Тож бібліотека стає більше подібною на освітній і соціокультурний інформаційний центр, що працює згідно із потребами університетської спільноти.

Колектив бібліотеки намагається, наскільки це можливо, розвиватися, використовувати нові ефективні інформаційні технології при обслуговуванні користувачів, при створенні власних інформаційних ресурсів та організації доступу до них, вдосконалювати обслуговування користувачів, взаємини з користувачами, запропонувати їм принципово нові послуги. Така позиція бібліотеки цілком відповідає положенням Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, де зазначено, що «стратегічним напрямком розвитку освіти є інформатизація освіти, вдосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти та науки на основі формування інформаційного освітнього середовища закладів вищої освіти та застосування поряд з традиційними засобами інформаційно-комунікаційних технологій». Роль університетської бібліотеки в інформаційному середовищі – бути інформаційним посередником між інформацією і споживачем інформації й стати інформаційною основою, центром інтегрованого інформаційно-ресурсного забезпечення освітнього, наукового та виховного процесів закладу вищої освіти. І яким буде університет у майбутньому значною мірою залежить від університетської бібліотеки.

Література

1. Епифанова О. В. Применение информационных технологий в работе научной библиотеки ВНУ им. В. Даля для эффективного информационного обеспечения образовательного и научного процессов в университете [Електронний ресурс] / О. В. Епифанова, В. В. Савельева // Динамика систем, механизмов и машин : материалы IX Международной научно-технической конференции (Омск. 24–28 ноября 2014 г.) : в 5 кн. – Омск, 2014. – Книга V. – С. 34–37. – Режим доступа : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/22>. – Назва з екрана.
2. Епифанова О. В. Використання ресурсів наукової бібліотеки для популяризації наукових досягнень професорсько-викладацького складу та університету в цілому [Електронний ресурс] / О. В. Епифанова, В. В. Савельева // Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. науковців, юристів-практиків, молодих вчених, аспірантів, студентів ; м. Северодонецьк, 13–14 квітня 2017 р. / за ред. проф. Розовського Б. Г. – Северодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – С. 37–40. – Режим доступа : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1525>. – Назва з екрана.
3. Olga Yepifanova. Organization and usage of information resources of Higher Educational Institution Libraries under modern conditions. From the experience of V. Dahl East-Ukrainian National University scientific library : [Електронний ресурс] / Olga Yepifanova, Veronika Savelieva. – 2015. – Режим доступа : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/25>. – Назва з екрана.
4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013 / Верховна Рада України. – Режим доступа : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. – Назва з екрана.